

Allemaal naar het Stemplokaal

Korte omschrijving

In deze werkvorm ontdekken en ervaren leerlingen hoe het stemrecht zich in Nederland heeft ontwikkeld sinds 1848; van censuskiesrecht naar algemeen kiesrecht.

De leerlingen krijgen allemaal een rol. In 6 rondes, die over verschillende momenten in de geschiedenis gaan, bepalen zij telkens of hun personage stemrecht had.

Leerdoelen

- Leerlingen weten aan welke criteria je in verschillende perioden van de Nederlandse geschiedenis moest voldoen om stemrecht te hebben.
- Leerlingen beseffen dat het kiesrecht van Nederlandse staatsburgers zich anders heeft ontwikkeld dan dat van oorspronkelijke bewoners van landen die in het verleden gekoloniseerd waren door Nederland.
- Leerlingen hebben een beargumenteerde mening over stemrecht vanaf 16 jaar.

Duur

25 tot 30 minuten

Benodigheden

- Per leerling een A4 met daarop de omschrijving van één van de personages.
- De 6 pagina's met jaartallen en toelichtingen, dubbelzijdig uitgeprint op A3.

Wat doe jij en wat doen de leerlingen?

1. Begin dit onderdeel door iets te vertellen over het stemrecht in Nederland. Vraag de leerlingen bijvoorbeeld of ze weten wie tegenwoordig mogen stemmen in Nederland (bij verschillende soorten verkiezingen). Bespreek (afhankelijk van de antwoorden) dat vroeger niet alle Nederlanders boven de 18 jaar mochten stemmen. Vertel dat deze werkvorm gaat over hoe het stemrecht zich in Nederland heeft ontwikkeld.
2. Deel de rollen uit. Geef de leerlingen de tijd om hun rol te lezen. Bij minder dan 32 leerlingen deel je eerst de 16 rollen uit met een rode achterkant. Daarna de rest met een gele achterkant. Zo weet je zeker dat de rollen goed verdeeld zijn over de 6 jaartallen.
Er zijn vrouwelijke en mannelijke rollen. Verdeel deze willekeurig. De leerlingen gaan ervaren dat het kiesrecht vroeger onder andere werd bepaald door je afkomst en je geslacht – dus door wat je toevallig had meegekregen bij je geboorte.¹
3. Leg de werkvorm uit: vertel dat de leerlingen teruggaan in de geschiedenis. Jij houdt straks 6 keer een bord met een jaartal omhoog. De leerlingen maken telkens voor dat jaartal de keuze of hun personage toen mocht stemmen of niet.
4. Begin dan met het 1e jaartal: houd het A3-vel met 1848 omhoog en lees de

¹ Omdat er vroeger bij de wetgeving over stemrecht een onderscheid gemaakt werd tussen enerzijds mannen en anderzijds vrouwen houden wij deze binaire verdeling ook aan.

omschrijving bij dit jaartal voor. Vraag de leerlingen of zij denken dat hun personage in dat jaar al mocht stemmen. Zo ja: dan mogen ze gaan staan. Zo nee, dan moeten ze blijven zitten.

5. Lees nu het bijbehorende tekstje 'Wie mag stemmen?' voor. Kijk de groep rond. Wie ten onrechte is gaan staan, moet gaan zitten. Wie ten onrechte is blijven zitten, gaat staan. Vraag de leerlingen wat voor eigenschappen de personages hebben die mochten stemmen: doen leeftijd, geslacht, afkomst en woonplaats ertoe? Let op: wie nu staat, blijft ook staan. Zo wordt inzichtelijk hoe langzaam maar zeker steeds meer mensen mochten stemmen. En dat sommige mensen langer dan anderen op stemrecht moesten wachten.
6. Houd nu het volgende jaartal omhoog en herhaal stap 4 en 5. Ditzelfde doe je daarna met de volgende 4 jaartallen.
7. Bij het laatste 'jaartal' (nu) zitten de personages van jonger dan 18 jaar nog. Vestig daar de aandacht op en leg uit dat je in Nederland niet mag stemmen als je jonger bent dan 18 jaar.
8. Bespreek met leerlingen wat ze hiervan vinden. Vertel dat de stemgerechtigde leeftijd in de Grondwet staat. Artikel 54 bepaalt dat iedereen onder de 18 jaar is uitgesloten om te stemmen bij de Tweede Kamerverkiezingen. De kiesgerechtigde leeftijd kan dus alleen veranderen als de Grondwet aangepast wordt. Dat is bijvoorbeeld gebeurd in 1972: daarvoor mocht je pas stemmen als je 21 jaar of ouder was.

Achtergrondinformatie

Hierbij enkele argumenten die worden gegeven voor of tegen verlaging van de kiesgerechtigde leeftijd. Deze opsomming is niet uitputtend.

Argumenten voor

- Verlaging van de kiesgerechtigde leeftijd verhoogt politieke betrokkenheid onder 16- en 17-jarigen.
- Als je jongeren op deze leeftijd bij de politiek betreft, is de kans groter dat zij later ook betrokken blijven (en ook dan bijvoorbeeld gaan stemmen).
- Jongeren hebben vaak andere politieke ideeën dan ouderen. De ideeën van jongeren worden nu onvoldoende gehoord in de politiek.

Argumenten tegen

- De hersens van jongeren zijn nog niet voldoende ontwikkeld om een weloverwogen stem uit te brengen.
- Jongeren zijn op 16- en 17-jarige leeftijd nog te weinig geïnteresseerd zijn in politiek.

Landelijk vanaf 16 jaar

Er zijn landen waar vanaf 16 jaar gestemd kan worden, o.a. in Argentinië, Brazilië, Ecuador, Malta, Nicaragua, Oostenrijk. Ook in Cuba kan dit, maar dan wel op één partij.

Er zijn ook landen waar je alleen mag stemmen vanaf je 16e als je werk hebt, bijvoorbeeld in Bosnië en Herzegovina.

Landelijk vanaf 17 jaar

Er zijn ook landen waar je mag stemmen vanaf je 17e levensjaar, bijvoorbeeld in Griekenland, Indonesië, Oost-Timor en Soedan. Ook in Noord-Korea mag dit, maar daar valt weinig te kiezen.

In Nederland

Ook in Nederland zijn er initiatieven om jongeren vanaf 16 jaar te laten stemmen. In Rotterdam mogen 16- en 17-jarigen bijvoorbeeld stemmen en zich verkiesbaar stellen voor 4 stadscommissies. In Amsterdam stonden de gemeenteraad en de wethouder in 2021 achter een plan om hetzelfde mogelijk te maken bij de stadsdeelverkiezingen. Dit is mogelijk, omdat die volgens de wet geen ‘algemeen vertegenwoordigend orgaan’ zijn en daarom niet onder de landelijke Kieswet vallen.

Informatie per jaartal

Jaar	Omschrijving	Wie mag stemmen?
1848	<p>Het is 1848. De Nederlandse grondwet wordt gewijzigd. De Koning staat een deel van zijn macht af. Het parlement, en dus het volk, krijgt meer invloed. De leden van de Tweede Kamer worden vanaf nu direct door de bevolking gekozen. In ieder geval door een deel van de bevolking.</p> <p>Suriname, de toenmalige Nederlandse Antillen en toenmalig Nederlands-Indië zijn in deze tijd gekoloniseerd door Nederland.</p> <p>Wie denkt in 1848 te mogen stemmen?</p>	<p>In 1848 mogen alleen de directeur en de notaris stemmen.</p> <p>Dat komt omdat slechts een klein deel van de bevolking in Nederland mag stemmen. Je moet man zijn, ouder dan 23 jaar en genoeg geld hebben. Of je genoeg geld hebt, wordt gemeten door te kijken naar hoeveel belasting je betaalt. In de praktijk mag 11% van de mannen in Nederland stemmen.</p> <p>In Suriname, de toenmalige Nederlandse Antillen en toenmalig Nederlands-Indië is nog geen volksvertegenwoordiging zoals in Nederland. Ook voor de Tweede Kamer mag je hier niet stemmen als je geen Nederlands staatsburger bent.</p>
1896	<p>Het is 1896. Allerlei groepen in Nederland komen op voor meer rechten en gelijke kansen. De Nederlandse kieswet wordt</p>	<p>In 1896 mogen wat meer mensen stemmen, namelijk de eigenaar van het boerenbedrijf, de officier van de politie, de</p>

ProDemos

	<p>aangepast. In 1887 werd de Nederlandse grondwet al gewijzigd. Om te mogen stemmen in Nederland hoef je nu niet langer rijk te zijn, maar moet je 'aantoonbaar geschikt' zijn voor deze belangrijke taak.</p> <p>In Suriname is sinds 1865 een volksvertegenwoordiging, namelijk de Koloniale Staten. Net als in Nederland zijn er allerlei eisen waar je aan moet voldoen om te mogen stemmen.</p> <p>Wie denkt in 1896 te mogen stemmen?</p>	<p>winkelier, de bakker, de schilder, de ploegleider in de fabriek en de havenmeester.</p> <p>Vanaf 1896 moet je in Nederland een man zijn van 25 jaar of ouder en bijvoorbeeld een examen of diploma hebben behaald, een eigen (huur)woning hebben of een behoorlijk loon of spaargeld. Ook telt nog steeds mee of je belasting betaalt. In de praktijk mag nu 49% van de mannen stemmen.</p> <p>In Suriname mag je alleen stemmen voor de Koloniale Staten als je 'ingezetene' bent, 25 jaar of ouder bent, burgerlijke rechten hebt en voldoende belastingen betaalt (en dus rijk genoeg bent). Door deze eisen mag hier 2% van de bevolking stemmen.</p>
1917	<p>Het is 1917. De Tweede Kamer stemt in met een ingrijpende wijziging van de Nederlandse Grondwet, waardoor ineens veel meer mensen in Nederland mogen stemmen.</p> <p>Wie denkt in 1917 te mogen stemmen?</p>	<p>Vanaf 1917 mogen in Nederland ook de fabrieksarbeider, de textielarbeider, de stalknecht en de visser stemmen.</p> <p>Dit komt doordat alle Nederlandse mannen van 25 jaar of ouder stemrecht krijgen. Vrouwen mogen zelf nog niet stemmen, maar vanaf 1917 wel worden gekozen in de Tweede Kamer.</p> <p>Deze nieuwe regels gelden in Nederland, niet in de toenmalige koloniën. Daar mogen alleen Nederlandse staatsburgers stemmen voor de Tweede Kamer.</p>
1919	<p>Het is 1919. Al jaren zijn er in Nederland regelmatig grote demonstraties voor algemeen kiesrecht. Sinds 1917 mogen in Nederland alle mannen stemmen, maar vrouwen niet. In dit jaar wordt een wet aangenomen die daar verandering in brengt.</p> <p>Wie denkt in 1919 te mogen stemmen?</p>	<p>Vanaf 1919 mogen in Nederland ook de barones, de kunstenaars, de winkeleigenares, de verkoopster, de serveerster, de au-pair, de werkster (35 jaar), de lerares, de boerin, de huisvrouw en de gepensioneerde dame stemmen.</p> <p>Net als mannen moeten vrouwen ook 25 jaar of ouder zijn om te mogen stemmen. Vanaf dit moment is er algemeen kiesrecht voor Nederlandse staatsburgers.</p>
1948	<p>Het is 1948. Sinds 1936 is de naam van de volksvertegenwoordiging in Suriname veranderd van Koloniale Staten in Staten van Suriname. Tegelijkertijd is de naam van de volksvertegenwoordiging van de toenmalige Nederlandse Antillen veranderd van Koloniale Raad naar Staten van Curaçao.</p> <p>Tot 1948 mag hier een heel klein deel van de bevolking stemmen, Je moet namelijk genoeg belasting betalen en een diploma</p>	<p>In 1948 mogen ook de markthandelaar, de visverkoopster en de leraar stemmen. Zij zijn burgers van Suriname, de toenmalige Nederlandse Antillen en Indonesië.</p>

ProDemos

	<p>hebben. Dit verandert met de invoering van het algemeen kiesrecht in 1948.²</p> <p>In Nederlands-Indië is sinds 1908 een Volksraad. Hiervoor kan gestemd worden, maar de macht van deze volksvertegenwoordiging is beperkt. Tot 1925 moet je Nederlands kunnen schrijven en spreken om te mogen stemmen. Vanaf 1925 is Indonesisch of Chinees ook voldoende. Je moet ook voldoende belasting betalen. Deze eisen blijven bestaan tot het einde van Nederlands-Indië.</p> <p>Wie denkt in 1948 te mogen stemmen?</p>	
Nu	<p>En nu? We zijn heel wat jaren verder. We hebben in Nederland nog steeds algemeen kiesrecht voor mannen en vrouwen in Nederland. Wat wel is veranderd: sinds 1919 hoef je geen 25 jaar oud meer te zijn om te mogen stemmen.</p> <p>Ook in Suriname en de voormalige eilanden van de Nederlandse Antillen is de leeftijd om te mogen stemmen verlaagd. In Indonesië is voor het eerst een parlement gekozen. Dit gebeurde in 1956, enige jaren na de onafhankelijkheid.</p> <p>Wie denkt nu te mogen stemmen?</p>	<p>Nu mogen ook de textielarbeidster, de werkster (20 jaar) en de havenarbeider stemmen.</p> <p>De leeftijd om te mogen stemmen in Nederland is in stappen verlaagd. Eerst naar 23 jaar (in 1946), toen naar 21 jaar (in 1965) en uiteindelijk naar 18 jaar (in 1972).</p> <p>In 1970 is in Nederland de opkomstplicht afgeschaft. Sindsdien is stemmen een recht en geen plicht.</p> <p>De winkelmedewerkster (17 jaar) en de vakkenvuller (16 jaar) mogen nog steeds niet stemmen.</p>

² De invoering van het algemeen kiesrecht betekende dat elke volwassene mocht stemmen. Maar men moest zich wel laten registreren om van dit recht gebruik te kunnen maken. Het overgrote deel van de bewoners van het binnenland stond niet geregistreerd en was daardoor dus alsnog uitgesloten van deelname aan de verkiezingen. Het ging hierbij vooral om de inheemse bevolking van Suriname en om marrons, afstammelingen van tot slaaf gemaakte Afrikanen die zichzelf bevrijd hadden uit slavernij en zich vestigden in het oerwoud. De verkiezingen van 1963 worden gezien als de eerste verkiezingen waaraan zij volwaardig deel konden nemen.

Rollen

Set	Beroep	Leeftijd	M/V	Woonplaats	Omschrijving
Rood	Directeur	40 jaar	Man	Maastricht	Ik verdien heel goed. Ik woon in een vrijstaand huis. Ik heb economie gestudeerd.
Rood	Barones	39 jaar	Vrouw	Zwolle	Ik ben van adel. Mijn man en ik hebben veel geld en hoeven niet te werken. Ik woon in een vrijstaand huis. Ik heb het gymnasium afgerond.
Rood	Leraar	55 jaar	Man	Jakarta	Ik verdien genoeg voor mijn gezin. Ik woon in een woonhuis. Ik kan Indonesisch schrijven en lezen, maar geen Nederlands.
Rood	Eigenaar boerenbedrijf	50 jaar	Man	Loppersum	Ik verkoop genoeg melk om mijn gezin te onderhouden. Ik woon op mijn eigen boerderij. Ik heb een agrarische opleiding gedaan.
Rood	Serveerster	27 jaar	Vrouw	Woerden	Ik verdien heel weinig. Ik woon in een huurappartement. Ik ben gestopt met mijn opleiding.
Rood	Winkelier	55 jaar	Man	Dongen	Mijn winkel loopt goed, ik kan mijn eigen huis betalen. Ik woon boven de winkel. Ik heb een avondopleiding economie gedaan.
Rood	Schilder	26 jaar	Man	Zutphen	Ik verdien goed. Ik woon in een eigen flatje. Ik heb een schildersopleiding gedaan.
Rood	Visverkoopster	40 jaar	Vrouw	Willemstad ³	Ik verdien genoeg om rond te komen. Ik woon in een kleine huurwoning. Ik heb geen opleiding gedaan.
Rood	Fabrieksarbeider	25 jaar	Man	Groningen	Ik verdien heel weinig. Ik woon bij iemand in. Ik heb geen opleiding gedaan.
Rood	Werkster	20 jaar	Vrouw	Gouda	Ik verdien niet veel. Ik woon bij mijn ouders. Ik heb de huishoudschool gedaan.
Rood	Havenarbeider	23 jaar	Man	Rotterdam	Ik verdien heel weinig. Ik woon in een huurhuis. Ik heb geen opleiding gedaan.
Rood	Vakkenvuller	16 jaar	Man	Leeuwarden	Ik verdien heel weinig. Ik woon bij mijn ouders. Ik zit in mijn eindexamenjaar.
Rood	Lerares	30 jaar	Vrouw	Apeldoorn	Ik verdien precies genoeg voor mijn gezin. Ik woon in een huurhuis.

³ Het gaat hierbij om de hoofdstad van Curaçao, niet om Willemstad in Noord-Brabant.

ProDemos

					Ik heb een lerarenopleiding gedaan.
Rood	Huisvrouw	40 jaar	Vrouw	Krabbendijke	Ik heb geen inkomen. Ik woon in een huurhuis. Ik heb geen opleiding gedaan.
Rood	Visser	30 jaar	Man	Volendam	Ik verdien heel weinig. Ik woon en werk op mijn bootje. Ik heb geen opleiding gedaan.
Rood	Boerin	35 jaar	Vrouw	Steenwijk	Ik werk samen met mijn man in ons eigen boerenbedrijf. Het bedrijf draait goed. Ik heb de huishoudschool gedaan.
Geel	Notaris	50 jaar	Man	Leiden	Ik verdien veel geld. Ik woon in een villa. Ik heb rechten gestudeerd.
Geel	Kunstenares	43 jaar	Vrouw	Bergen	Ik maak prachtige schilderijen. Ik verdien redelijk veel geld met mijn kunst. Ik woon in een stadswoning met atelier.
Geel	Officier van de politie	55 jaar	Man	Roermond	Ik krijg een goed salaris. Ik woon in een rijtjeshuis. Ik heb de politieacademie gedaan.
Geel	Winkeleigenares	50 jaar	Vrouw	Emmen	Mijn winkel loopt goed, ik kan mijn eigen huis betalen. Ik woon boven de winkel. Ik heb geen opleiding gedaan.
Geel	Verkoopster	40 jaar	Vrouw	Amsterdam	Ik verdien niet veel geld. Ik woon in een huurappartement. Ik heb geen opleiding gedaan.
Geel	Ploegleider in een fabriek	43 jaar	Man	Eindhoven	Ik verdien precies genoeg voor mijn gezin. Ik woon in een huurhuis. Ik heb geen opleiding gedaan.
Geel	Winkelmedewerker	17 jaar	Vrouw	Middelburg	Ik verdien heel weinig. Ik woon bij mijn ouders. Ik zit in mijn eindexamenjaar.
Geel	Au-pair	25 jaar	Vrouw	Utrecht	Ik krijg kost en inwoning. Ik woon bij mijn werkgever in huis. Ik heb een opleiding pedagogisch medewerker gedaan.
Geel	Stalknecht	35 jaar	Man	Zeist	Ik verdien heel weinig. Ik woon en werk op de boerderij van mijn baas. Ik heb geen opleiding gedaan.
Geel	Werkster	35 jaar	Vrouw	Weert	Ik verdien heel weinig. Ik woon in een huurappartement. Ik heb de huishoudschool gedaan.
Geel	Bakker	28 jaar	Man	Dwingeloo	Ik verkoop genoeg om rond te komen. Ik woon boven mijn bakkerij. Ik heb een bakkersopleiding gedaan.
Geel	Textielarbeidster	19 jaar	Vrouw	Tilburg	Ik verdien niet veel. Ik woon bij mijn ouders. Ik heb de middelbare school afgemaakt.

ProDemos

Geel	Textielarbeider	30 jaar	Man	Enschede	Ik verdien heel weinig. Ik woon bij iemand in. Ik heb geen opleiding gedaan.
Geel	Markthandelaar	40 jaar	Man	Paramaribo	Ik verdien heel weinig. Ik woon bij iemand in. Ik heb geen opleiding gedaan.
Geel	Gepensioneerde dame	70 jaar	Vrouw	Groenlo	Ik krijg een klein pensioen. Ik woon in een huurhuis.
Geel	Havenmeester	60 jaar	Man	Harlingen	Ik verdien precies genoeg voor mijn gezin. Ik woon in een huurhuis. Ik heb geen opleiding gedaan.